

Η γλώσσα ως σύστημα και ως χρήση

*Ασπασία Χατζηδάκη,
Επίκουρη καθηγήτρια ΠΤΔΕ
2009-10*

Τι είναι γλώσσα;

- Γλώσσα είναι το **σύστημα ήχων** (**‘φθόγγων’**) και **εννοιών** που χρησιμοποιούν οι ανθρώπινες κοινότητες για να επικοινωνήσουν.

Γλώσσα ανθρώπων και "γλώσσες" άλλων ειδών

- Η γλωσσική επικοινωνία θεωρείται η πιο εξελιγμένη μορφή επικοινωνίας.
- Η γλωσσική επικοινωνία ('έναρθρος λόγος') είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα μόνο του ανθρώπινου είδους.
- Οι κώδικες επικοινωνίας των ζώων δεν είναι ακριβώς "γλώσσες".

-
- Το γλωσσικό **σύστημα** και
 - **οι σχέσεις μεταξύ των στοιχείων** που το απαρτίζουν αποτελεί
 - το **αντικείμενο περιγραφής και ανάλυσης** του γλωσσολόγου.

Η γένεση της σύγχρονης γλωσσολογίας- ΔΟΜΙΣΜΟΣ

- Ο Ελβετός γλωσσολόγος Φερντινάν ντε Σωσύρ (Saussure) έκανε πρώτος λόγο για τη γλώσσα ως **σύστημα επικοινωνίας** (1916).

(δομισμός/ στρουκτουραλισμός)

- **Σύστημα** θεωρείται ένα σύνολο στοιχείων τα οποία δεν μπορούν να οριστούν παρά μόνο **σε αναφορά στις σχέσεις τους** με άλλα στοιχεία.

Η διάκριση 'λόγος' (langage)- 'γλώσσα' (langue) - 'ομιλία' (parole)

- Ο Σωσύρ διακρίνει τρεις όψεις στο ανθρώπινο σύστημα επικοινωνίας, τον **λόγο**, τη **γλώσσα** και την **ομιλία**.
- 1. '**λόγος**': Η ικανότητα του ανθρώπινου είδους να επικοινωνεί με έναρθρο λόγο.

2. 'γλώσσα': Το αφηρημένο γραμματικό σύστημα που έχουν εσωτερικευμένο στη σκέψη τους οι ομιλητές μιας γλώσσας.

Η "γλώσσα" (langue)

Περιλαμβάνει:

- τα κοινά για όλους τους ομιλητές μιας γλώσσας φωνολογικά, γραμματικά, συντακτικά, λεξιλογικά **στοιχεία** και
- τους **κανόνες** που καθορίζουν τις σχέσεις των στοιχείων μεταξύ τους.

Η "ομιλία" (langue)

3. 'ομιλία': Η χρήση του συστήματος που κάνει ο κάθε ομιλητής.

Εφόσον χαρακτηρίζει την προσωπική παραγωγή και χρήση της γλώσσας είναι κάτι το **στιγμιαίο, ατομικό** και όχι το γενικό και καθολικό (δεν αφορά όλα τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας) όπως η γλώσσα.

Η διάκριση του Saussure ανάμεσα

- στο **αφηρημένο σύστημα** (κοινό για όλους τους ομιλητές μιας γλώσσας) και
 - στην **απή, ορατή πραγμάτωσή** του από κάθε ομιλητή ξεχωριστά
- διαπερνά τη σύγχρονη γλωσσολογία** ανεξαρτήτως προσεγγίσεων σε άλλα ζητήματα που αφορούν τη γλώσσα.

Η γλώσσα είναι ένα ιδιαίτερα περίπλοκο σύστημα γνώσεων

- Το σύστημα αυτό είναι ιδιαίτερα αφηρημένο και αυτόνομο από άλλα συστήματα γνώσης
- → η οργάνωσή του:
 - (α) δε γίνεται άμεσα ορατή βάσει των επιφανειακών στοιχείων της ομιλίας και
 - (β) ακολουθεί μια καθαρά ενδογλωσσική λογική.

Η οργάνωση του γλωσσικού συστήματος (1/5)

- Η ανθρώπινη γλώσσα βασίζεται σε ήχους για να μεταδώσει μηνύματα, για να σημάνει έννοιες.
- Σε αντίθεση με άλλα συστήματα επικοινωνίας, όμως, **η κάθε έννοια δεν σημαίνεται με διαφορετικό ήχο.**
- Κάτι τέτοιο θα απαιτούσε έναν τεράστιο αριθμό ήχων και θα έκανε αδύνατη την εκμάθηση των γλωσσικών συστημάτων.

Η οργάνωση του γλωσσικού συστήματος (2/5)

- Αντίθετα, η (κάθε) γλώσσα είναι ένας μηχανισμός παραγωγής δυναμικά άπειρων νοημάτων που στηρίζεται στη χρήση ενός μικρού αριθμού φθόγγων
- ΦΘΟΓΓΟΙ: ήχοι που παράγονται από το ανθρώπινο φωνητικό σύστημα και έχουν σχέση με τη γλωσσική επικοινωνία

Η γλώσσα είναι ένα «μαθηματικό» σύστημα

- Η γλώσσα αποτελείται από **γλωσσικές μονάδες** ή **γλωσσικές κατηγορίες**
- οι οποίες συνδυάζονται μεταξύ τους με συγκεκριμένους τρόπους (με βάση, δηλαδή, κάποιους **κανόνες**/ κάποιες **αρχές**).
- **Η γνώση αυτών των κανόνων** μας επιτρέπει να παράγουμε έναν θεωρητικά άπειρο αριθμό εκφωνημάτων (προτάσεων).

Το γλωσσικό σύστημα οργανώνεται σε τρία επίπεδα

- A) Στο **φωνολογικό** επίπεδο οργανώνονται οι ήχοι για γλωσσική χρήση.
- B) Στο **σημασιολογικό** επίπεδο οργανώνονται οι έννοιες για γλωσσική χρήση.
- Γ) Το **γραμματικό** επίπεδο συνδυάζει τα δύο προηγούμενα.

Το φωνολογικό επίπεδο

- Στο φωνολογικό επίπεδο οργανώνεται η τεράστια ποικιλία των ήχων σε λίγες μόνο κατηγορίες ήχων. Η κάθε γλώσσα χρησιμοποιεί διαφορετικούς ήχους για να σημάνει έννοιες.
- Οι μονάδες του επιπέδου αυτού είναι τα **φωνήματα**, που συνδυάζονται μεταξύ τους βάσει φωνολογικών κανόνων.

Το σημασιολογικό επίπεδο

- Στο σημασιολογικό επίπεδο οργανώνεται η τεράστια ποικιλία των εννοιών σε λίγες μόνο κατηγορίες.
- Στο επίπεδο αυτό αποδίδονται οι **σημασίες των λέξεων** αλλά **και των μικρότερων τμημάτων που τις αποτελούν (ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ)**.
- Επίσης, αποδίδονται οι σημασίες των φράσεων και των προτάσεων.

Το γραμματικό επίπεδο

Το γραμματικό επίπεδο συνδέει τα δύο προηγούμενα και εμπεριέχει δύο τομείς:

- τον **μορφολογικό** τομέα

(αφορά τον τρόπο με τον οποίο συνδυάζονται οι μικρότερες από τη λέξη μονάδες για να σχηματίσουν λέξεις) και

- τον **συντακτικό** τομέα

(αφορά το πώς συνδυάζονται οι λέξεις για να σχηματίσουν προτάσεις).

Ο μύθος της ομοιογένειας του γλωσσικού συστήματος

- Η γλώσσα (το γλωσσικό σύστημα) **δεν είναι ενιαία και ομοιόμορφη** για όλους τους ομιλητές της.
- Πέρα από την ομοιομορφία που επιβάλλει η τυποποίηση και η κωδικοποίηση της επίσημης γραπτής γλώσσας, **δεν υπάρχει ομοιογένεια στις φυσικές γλώσσες.**

"Κοινή" γλώσσα

- Προκειμένου να διευκολύνεται η επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας,
- διαμορφώνεται μια **γλώσσα κοινής συνεννόησης που έχει, όμως, ποικίλα επίπεδα διαφοροποίησης**

Ποικιλίες της "κοινής" γλώσσας

- Στον **προφορικό λόγο**, αυτή εμφανίζεται διαφοροποιημένη κατά περιοχές, ανάλογα με το τοπικό ιδίωμα.
- Στο **γραπτό λόγο**, έχει πολλές ποικιλίες, μία από τις οποίες είναι και η *επίσημη γραπτή γλώσσα*, που διδάσκεται ως πρότυπο.

Άλλος παράγοντας γλωσσικής διαφοροποίησης (1/2)

- η **περίσταση επικοινωνίας** (*ποιος μιλάει, σε ποιον, για ποιον σκοπό, με ποιο θέμα, μέσω ποιου καναλιού, κ.α.*).

Άλλος παράγοντας γλωσσικής διαφοροποίησης (2/2)

- Η προσαρμογή του λόγου μας στην εκάστοτε περίπτωση επικοινωνίας έχει ως αποτέλεσμα αυτό που ονομάζουμε **γλωσσικό επίπεδο ύφους**.
- (επίσημο/τυπικό, οικείο, ειρωνικό, αυστηρό, κ.λπ.)

'Αρα,

- Μια γλώσσα είναι ένα σύνολο τέτοιων **λειτουργικά διαφοροποιημένων γλωσσικών χρήσεων** ανάλογα με τις περιστάσεις επικοινωνίας.
- Το γλωσσικό ρεπερτόριο μιας γλωσσικής κοινότητας ή ενός ομιλητή προκύπτει από τον αριθμό και το είδος των χρήσεων της γλώσσας σε αυτήν την κοινότητα.

Κατά συνέπεια,

- **ο επαρκής χρήστης μιας γλώσσας χρειάζεται να γνωρίζει:**
 - Το πώς είναι δομημένο το γλωσσικό σύστημα (*‘γραμματική’ ικανότητα*)
 - Το πώς χρησιμοποιείται ανάλογα με την περίπτωση επικοινωνίας (*‘επικοινωνιακή’ ικανότητα*).